

СПІВВІДНОШЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ І ТОЧКИ ЗОРУ В АРАБСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Модальність, попри різноманітність трактувань, – це традиційно широка універсальна функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види об’єктивного відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб’єктивної кваліфікації адресантом того, про що йдеться в повідомленні [Ляпон 1988, 303; Бацевич 2010, 191].

Точка зору, в контексті когнітивно-прагматичних проблем пізнання й формування досвіду мовця крізь призму його лінгвокультурних особливостей та аспектів проекції світобачення, – це найзагальніша когнітивно-психологічна пресупозиція людини, що спирається на набутий раніше перцептивний і когнітивний досвід, віру, переконання тощо і визначає світосприйняття, категоризацію, оцінку сукупності сприйнятих зовнішніх вражень і внутрішніх відчуттів, а також певною мірою сам процес перцепції [Бацевич 2010, 157].

Оскільки однією з тенденцій розвитку сучасної лінгвістики є антропоцентризм, то вивчення проблеми співвідношення модальності і точки зору як важливих антропоцентрів комунікації становить актуальність цього дослідження, побудованого на матеріалі арабського публіцистичного тексту, а саме статті Сальмана Абу Сетти “Європа повертається до Єрусалима” (*Salmānu ‘Abū Satta / ‘Ūrubba ta‘ūdu ‘ilā-l-Qudsi*) в кувейтському журналі “al-‘Arabi” (1/5/2009, № 606) [Salmānu ‘Abū Satta 2009].

Таким чином, у межах досліджуваного матеріалу поєднуються об’єктивний та суб’єктивний типи модальності. Об’єктивна модальність, як обов’язковий семантико-прагматичний елемент тексту, реалізується в межах модальності реальності, що стає домінантою тексту і виражається переважно формами перфекта дієслів минулого часу дійсного способу; водночас суб’єктивна модальність у тексті статті реалізується в низці значень, носіями яких виступають різні типи форм.

Приклад 1 [Salmānu ‘Abū Satta 2009]:

كان من بين أعضاء فريق المساحة شاب تخرج حديثاً من مدرسة المساحة في وولتس، وكان مغروراً ومتعجراً وممثلاً حقيقياً لعقلية الاستعمار البريطاني في ذلك الوقت.

“Серед членів топографічної групи був юнак [майбутній міністр військових справ Британії Гораціо Кімченер (*hūrātšiyū kitšinir-l-laṣṣī ‘aṣbaḥa fī-mā ba‘da wazīra-l-ḥarbi-l-birṭāniyyū*)], який нещодавно закінчив топографічну школу у Вултші й був пухатим, зарозумілим, типовим представником британського імперіалізму”.

У висловленні прикладу 1 встановлено такі типи модальності: а) об’єктивна реальна модальність (засоби вираження: форми дієслів минулого часу дійсного способу *kāna / taḥarraḡa* “...був... закінчив...”); б) суб’єктивна модальність негативної якісної оцінки суб’єктом-адресантом об’єкта висловлення (засоби вираження: встановлений з контексту референт – *hūrātšiyū kitšinir* “Гораціо Кімченер” – співвідноситься з лексемами, що містять від’ємне оцінювальне значення: *taḡrūrūn* “пухатий”, *muta‘aḡrifūn* “зарозумілий”, *tumaśšilun ḥaḡqīyūun li-l-‘aqliyyati-l-‘isti‘māri-l-birṭāniyyū* “типовий представник британського імперіалізму”).

Приклад 2 [Salmānu ‘Abū Satta 2009]:

ولكن أخطر أعماله هو إنشاء وتدريب وتسليح مليشيا لليهود تحت اسم مضلل هو حراس المستعمرات، الذي أصبح فيما بعد جيش الهاجاناة الذي احتل فلسطين عام 1948، وطرده أهلها منها فيما عرف بالنكبة.

“Проте найсерйознішою справою [Герберта Семюеля, першого верховного британського комісара в Палестині (*hirbart ṣāṭmūyīlu 'awwalu mandūbin sāṭin fi falisṭīna*)] є створення, підготовка та озброєння єврейської міліції під оманливою назвою «колоніального сторожа», що згодом стала армією аль-Гаджана, яка окупувала Палестину в 1948 році й вигнала її мешканців, – ця подія відома як «ан-накба» – лихо”.

У висловленні прикладу 2 встановлено такі типи модальності: а) об’єктивна реальна модальність (засоби вираження: форми дієслів минулого часу дійсного способу *'aṣbaḥa / 'ihtalla / ṭarada / 'urifa* “...стала... окупувала... вигнала... відома...”; бездієслівна іменна предикація після форм імені-займенника *huwa*); б) суб’єктивна модальність впевненості мовця у вірогідності змісту (засоби вираження: протиставна частка *lakinna* “проте”, яка граматично вимагає постановки наступного імені після себе (*'aḥṭara*) у формі знахідного відмінка); в) суб’єктивна модальність негативної якісної оцінки суб’єктом-адресантом текстових об’єктів (засоби вираження: референти *hirbart ṣāṭmūyīlu* “Герберт Семюель” та *ḡauṣu-l-hāḡānāṭi* “армія аль-Гаджана” співвідносяться з лексичними сполученнями – *'aḥṭaru 'a 'māli* “найсерйозніша справа”, *'istim tuḍallilun* “оманлива назва”, *'inṣā'u wa tadrību wa taslīhu milīṣiyā li-l-yuhūdi* “створення, підготовка та озброєння єврейської міліції”, *'ihtalla falisṭīna* “окупувала Палестину”, *ṭarada 'ahla-hā* “вигнала її мешканців”, *'an-nakbatu* “лихо”, – в яких встановлюється негативна оцінка дій Герберта Семюеля й армії аль-Гаджана).

Приклад 3 [Salmānu 'Abū Satta 2009]:

وبالرغم من أنه دُهِشَ في جولاته من خصوبة الأراضي، ونشاط المزارعين الفلسطينيين، وجودة الفواكه والثمار التي زرعوها، واستقبالهم له بكل حرارة وكرم، إلا أنه وصفهم بألفاظ عنصرية، وتمنى، وهو يجول في تلك السهول والتلال الخصبة، أن يختفي هؤلاء الفلسطينيون ويذهبوا إلى الجحيم، ويأتي مكانهم الإسرائيليون القداماء «ليستعيدوا أرض أجدادهم».

“Незважаючи на те що родючість земель, працьовитість палестинських фермерів, висока якість вирощуваних ними фруктів і плодів, а також їхня гостинність здивувала [англійського консула Джеймса Фана (*'al-qinṣulu-l-'inḡilīziyūu ḡīms fan*)] під час його подорожей, усе ж він описав їх расистськими словами і, мандруючи тими родючими рівнинами й пагорбами, побажав, щоб ті палестинці зникли та пішли до пекла, а на їхнє місце прийшли давні ізраїльтяни «зادля повернення землі своїх предків»”.

У висловленні прикладу 3 встановлено такі типи модальності: а) об’єктивна реальна модальність (засоби вираження: форми дієслів минулого часу дійсного способу *duḥiṣa / zara 'ū / waṣafa / tamannā* “...здивувала... вирощуваних... описав... побажав...”; форма дієслова імперфекта у значенні минулої одночасної дії – *yaḡūlu* “під час його подорожей”); б) об’єктивна ірреальна модальність бажаності змісту висловлення (засоби вираження: частка *'an* “щоб” і далі дієслова умовного способу (кон’юнктиву) імперфекта *yaḥṭafū* “зникли”, *yaḡhabū* “пішли”, *ya 'īya* “прийшли”); в) суб’єктивна модальність негативної якісної оцінки суб’єктом-адресантом об’єкта висловлення – “Джеймса Фана” (засоби вираження: синтаксичне протиставлення змісту першої частини висловлення після сполучення часток з іменем – *wa bi-r-raḡṭi min 'anna* “незважаючи на те що...” другій частині після часток – *'illā 'anna* “усе ж...”, що втілює авторське обурення діями референта “Джеймс Фан”); г) суб’єктивна модальність оцінки ситуації з погляду серйозності (засоби вираження: форма авторизації – кваліфікація мовцем-адресантом інформації щодо джерел чи способів її отримання, за допомогою якої уможливується викладення “своєї” й “чужої” інформації з суб’єктивного погляду мовця [Телеки, Шинкарук 2007, 19], – коли адресант подає в лапках мову референта: *'li-yasta 'īdū 'arḏa 'aḡdādi-him* – “задля повернення землі своїх предків”; при цьому слід зазначити, що в межах авторизованих слів референта реалізується об’єктивна ірреальна модальність мети, виражена дієсловом умовного способу імперфекта після частки *li-* “задля”, що дістає український перекладацький відповідник “повернення”).

Приклад 4 [Salmānu 'Abū Satta 2009]:

بالطبع أن هذه المستعمرات الصهيونية تحولت إلى قلاع عسكرية، تخزن السلاح وتدريب الجنود استعدادا للانتفاض على فلسطين.

“Звісно, що ці сіоністські колонії перетворилися на військові фортеці, де запасалася зброя й тренувалися солдати в підготовці до окупації Палестини”.

У висловленні прикладу 4 встановлено такі типи модальності: а) реальна об’єктивна модальність (засоби вираження: форми перфекта та імперфекта дієслів у значенні минулого тривалого часу *taḥawwalat / taḥzunu / wa tudarribu* “перетворилися... запасалася... й тренувалися...”); б) суб’єктивна модальність впевненості мовця щодо вірогідності змісту висловлення (засоби вираження: прийменник з іменем, часткою й наступним іменем, виділеним кінцевою голосівкою фатхою – *bi-ṭ-ṭab‘i ‘anna* “звісно, що”); в) суб’єктивна модальність негативної якісної оцінки суб’єктом-адресантом об’єкта висловлення – *tusta ‘marātu-ṣ-ṣahyūniyyatu* “сіоністські колонії” (засоби вираження: негативно марковане словосполучення *‘inqidāḍi ‘alā falisṭīna* “окупація Палестини”).

Приклад 5 [Salmānu ‘Abū Satta 2009]:

وأعظم هذه المصائب بدأت عام 1917، عندما أعطت بريطانيا وعد بلفور وقتحت أبواب فلسطين لاستعمار أوربي جديد، قتل البشر ودمر الحجر ومحا الذكر. هذه أكبر المحن التي لم يمر على فلسطين مثلها منذ أربعة آلاف عام، ولكنها لا بد أن تزول.

“Найбільше лихо почалося в 1917 році, коли Британія видала Декларацію Бальфура й відчинила двері Палестини новому європейському колоніалізму, що вбив людей, зруйнував будинки і стер пам’ять. Це (є) найбільше горе, яке будь-коли за чотириста років переживала Палестина, однак необхідно, щоб воно скінчилося”.

У прикладі 5 у двох висловленнях, об’єднаних спільним контекстом (загальною сукупністю умов розуміння), встановлено такі типи модальності: а) об’єктивна модальність реальності (засоби вираження: форми дієслів минулого часу дійсного способу – *bada‘at / ‘a‘ṭat / fataḥat / qatala / damara / taḥā* “...почалося... видала... відчинила... вбив... зруйнував... стер...”; дієслово усіченої форми зі значенням заперечення минулого часу – *lam uatirra* “будь-коли... переживала...”; бездієслівна іменна предикація, що передає постійно притаманну ознаку підмета – *hāzīhi ‘akbaru-l-miḥani* “це (є) найбільше лихо”), б) ірреальна об’єктивна модальність необхідності (засоби вираження: частки умовного способу з наступним дієсловом у фатховій формі – *lā budda ‘an* “необхідно, щоб...”), в) суб’єктивна модальність, що полягає в негативній якісній оцінці суб’єктом-адресантом об’єктів висловлення (засоби вираження: референт – *birīṭāniyā* “Британія” – співвідноситься з негативно маркованими словосполученнями: *‘a‘ṭat birīṭāniyā wa ‘da balfūr* “видала Декларацію Бальфура”, *‘a‘ṣamu hāzīhi-l-maṣā‘ibi* “найбільше лихо”, *‘isti mārun ‘ūrūbiyyun ḡadīdun* “новий європейський колоніалізм”, *qatala-l-baṣara wa damara-l-ḥuḡara wa taḥā-ḏ-ḏikra* “вбив людей, зруйнував будинки і стер пам’ять [Палестини]”; референт – *hāzīhi* “це”, – що з контексту набуває значення “руйнівного і вбивчого європейського колоніалізму”, співвідноситься з негативно маркованим сполученням “найбільше лихо”), г) суб’єктивна модальність оцінки ситуації з погляду серйозності (засоби вираження: інверсія підмета “найбільше лихо” *‘a‘ṣamu hāzīhi-l-maṣā‘ibi*), д) суб’єктивна модальність впевненості мовця щодо вірогідності змісту висловлення (засоби вираження: поєднання часток з іменем – *lam miṣla-hā tunẓu* “будь-коли”).

Таким чином, у всіх наведених прикладах висловлень зі статті С. Абу Сетти виявлено текстотвірне домінування суб’єктивної модальності негативної оцінки суб’єктом-адресантом текстових об’єктів. При цьому, якщо значення негативної якісної оцінки суб’єктивної модальності переважно виводиться в лексичній формі (тобто експліцитно, за допомогою негативно маркованої лексики), то логіка цього значення (особливості поведінки мовця, пов’язані з його емоційно-оцінним відношенням щодо тексту [Финкельберг 2004, 146]) визначається опосередковано (імпліцитно), у співвідношенні з авторською точкою зору, окресленою пресупозицією, що становить у широкому значенні спільний досвід, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими для порозуміння повинні володіти комуніканти [Бацевич 2009, 352]. Згідно з Дж. Еспозіто [Еспозіто 2004, 80], можна припустити, що у пресупозиції С. Абу Сетти

створення Ізраїлю в 1948 р. розглядається як найяскравіший приклад бажання європейського колоніалізму тримати арабів слабкими і розрізненими, а сам Ізраїль вважається європейсько-американською колонією посеред арабської нації.

Тому точка зору адресанта полягає у висловленні кризь призму домінантної суб'єктивної модальності якісно-негативної оцінки щодо *“нового європейського колоніалізму”*, який сприяв *“окупації Палестини”*, що, зрештою, стало *“найбільшим лихом”*. Водночас точка зору адресата, детермінованого заголовком тексту – *“Європа повертається до Єрусалима”*, – може фокусуватись на очікуванні наміру адресанта повідомити про вплив європейської (західної) культури на арабську (східну) культуру, що, як наслідок, зумовлює збігання / незбіжність комунікативних очікувань адресата з комунікативною метою адресанта. Звідси виникає залежність точок зору адресанта й адресата від ситуативного контексту на рівні соціально-психологічного виміру [Бацевич 2004, 72], що виявляється в нормах і культурних чинниках, прийнятних у суспільстві, які в цьому випадку виходять на міжкультурну лінію *“Схід – Захід”*. Тобто точка зору адресата залежить від його конкретних очікувань (сприйняття або несприйняття в широкому розумінні впливу Заходу на Схід як негативного), а саме від ствердження / заперечення точки зору адресанта, яка, задля уникнення комунікативного провалу, повинна бути спільною як у адресанта, так і в адресата; тому можна припустити, що комунікативна роль адресанта для східного адресата буде визначатися як об'єктивна (роль спостерігача-оглядача), а для західного – як суб'єктивна (роль спостерігача-коментатора), – цей факт пояснює, чому адресант вводить у текст модальність істинності, оскільки в цьому випадку авторський текст у цілому адресується передусім східному читачеві, який найвірогідніше поділятиме з автором його точку зору.

Отже, точка зору й модальність, з одного боку, пов'язані з різноманітними відношеннями мовця щодо повідомлюваного (наприклад, суб'єктивними якісно-негативними), а з другого – становлять різновеликі лінгвістичні категорії, де модальність – складова частина точки зору, а тому є поняттям вужчим. Звідси модальність як експлікована організація мовних засобів постає виразником точки зору адресанта, логіка якої виявляється імпліцитно, залежно від авторських загальних пресупозицій, що, зокрема на матеріалі досліджуваної арабської публіцистики, встановлюються ситуативним контекстом на рівні соціально-психологічного виміру з актуалізацією міжкультурної лінії *“Схід – Захід”*. Як наслідок, успішність / неуспішність комунікації залежить від наявності / відсутності в адресанта й адресата спільної або частково спільної точки зору з відповідними модальними відношеннями.

ЛІТЕРАТУРА

- Бацевич Ф.С. **Основи комунікативної лінгвістики**. 2-ге вид., доп. Київ, 2009.
 Бацевич Ф.С. **Нариси з лінгвістичної прагматики**. Львів, 2010.
 Еспозіто Джон. **Ісламська загроза. Міф чи реальність?** / Пер. з англ. І. Саповського. Львів, 2004.
 Ляпон М.В. Модальность // **Языкознание. Большой энциклопедический словарь** / Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд., репринтное. Москва, 1998.
 Телеки М.М., Шинкарук В.Д. **Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру**. Київ – Миколаїв, 2007.
 Финкльберг Н.Д. **Арабский язык. Курс теории перевода**. Москва, 2004.
 Salmānu 'Abū Satta 2009. – Salmānu 'Abū Satta / 'Ūrubba ta'ūdu 'ilā-l-Qudsi // http://www.alarabimag.com/arabi/Data/2009/5/1/Art_88743.XML